

Wójtowicz, referat zaś (zamiast planowanego wcześniej wykładu prof. dr hab. Marii Dziełskiej z UJ) wygłosiła dr Anna Zmorzanka na temat: *Biblijny obraz Lucyfera i jego recepcja w piśmiennictwie religijnym i w literaturze*. Prelegentka na wstępie przypomniła, iż autorzy wczesnochrześcijańscy używali terminu *lucifer* równocześnie w dwóch różnych znaczeniach: po pierwsze (zgodnie z etymologią) odnosili go do Chrystusa, jako tego, który niesie światło (np. w Ap 22, 16, w 2P 1, 19); po drugie, określali nim upadłego zbuntowanego anioła. Omawiając biblijne źródło tej tradycji, prelegentka wskazała na łaciński przekład Iz 14,12 w Wulgacie (gdzie hebr. *helel* oraz grec. *ho eosphoros* przełożono jako *lucifer*) oraz na przedstawioną w *Homiliae in Ezechielem* 13,2 Orygenesesa egzegezę tej perykopy, odnoszącą satyrę na upadek Tyrana do upadku zbuntowanego anioła. Stwierdziła też, iż w starożytności określenie to przypominało przede wszystkim o pierwotnej doskonałości upadłego ducha (np. u Hieronima, Augustyna, a także u Tykoniusza), z czasem jednak stawało się ono imieniem własnym księcia ciemności – Szatana; według prelegentki, powołującej się m.in. na opinię M.J. Rudwina, do takiego utożsamienia doszło dopiero w średniowieczu, zaś teologicznych podstaw do tego dostarczyły wypowiedzi Anzelma z Canterbury (*De causa diaboli*). Następnie prelegentka przedstawiła recepcję biblijnego wątku Lucyfera w literaturze, stwierdzając, iż można wyróżnić dwa typy literackie tej postaci. Pierwszy, nawiązujący do średniowiecznej wizji księcia piekiel (przedstawianej m.in. w egzemplach kaznodziejskich), to Lucyfer ciemny (oprawca grzeszników, kusiciel i nieprzyjaciel człowieka). Drugi, nawiązujący do idei klasycznych, to typ Lucyfera jasnego, prometejskiego, dobroczyńcy ludzkości. Po referacie głos zabrali m.in. prof. R. Bulas, dr R. Majeran i ks. prof. H. Wójtowicz; pytania dotyczyły m.in. wpływu demonologii biblijnej na obraz upadłego anioła, a także relacji demonologii pogańskich do demonologii chrześcijańskiej. Na zakończenie ks. prof. S. Longosz podziękował wszystkim uczestnikom spotkań i poprosił o zgłaszanie propozycji tematów na rok 2005/2006.

Anna Z. Zmorzanka – Lublin, KUL

3. UDZIAŁ SEKCJI PATRYSTYCZNEJ W VII KONGRESIE TEOLOGÓW POLSKICH (LUBLIN, KUL, 13 IX 2004)

W VII Kongresie Teologów Polskich, obradującym 12-15 IX 2004 r. w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim na temat: *Kościół w życiu publicznym. Teologia polska i europejska wobec nowych wyzwań*, uczestniczyła obok innych sekcji teologicznych również Sekcja Patrystyczna, poświęcając swoje półdniowe spotkanie (13 IX) problematyce św. Augustyna, którego 1650 rocznicę urodzin w tym roku obchodzono; podczas spotkania wygłoszono i przedyskutowano 5 prelekcji. W ramach odbywającego się w gościnnych murach Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego VII Kongresu Teologów Polskich poniedziałkowe (13 września) popołudnie przeznaczono na spotkania sekcyjne, wśród których nie zabrakło także zebrania Sekcji Patrystycznej. Ograniczeni ramami programowymi Kongresu badacze chrześcijańskiej starożytności znaleźli czas na przedstawienie pięciu referatów oraz omówienie aktualnych kwestii dotyczących środowiska patrystycznego w Polsce.

W pierwszej części spotkania, koordynowanej przez ks. prof. dr hab. Henryka Pietrasa (PAT), wysłuchano trzech referatów. Pierwszym z nich była prelekcja pt. *Recepcja św. Augustyna w Polsce*, którą wygłosił z właściwą sobie ekspresją ks. prof. dr hab. Stanisław

Longosz (KUL). Prelegent przedstawił najpierw historię recepcji tekstów świętego Biskupa Hippony w Polsce, przybliżając w pierwszym rzędzie kwestię translatorsko-edytorską. Dzięki temu zgromadzeni mieli okazję zapoznania się z historią wydań tekstów św. Augustyna na terenie naszego kraju, począwszy od najstarszych a skończywszy na aktualnie opracowywanych w różnych ośrodkach naukowych i różnorodnych seriach wydawniczych na czele z wydawaną przez ATK (a obecnie UKSW) serią *Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy*. W dalszej kolejności prelegent naświetlił sprawę zainteresowania św. Augustynem w Polsce na gruncie teologicznym, podkreślając przy tym zasługi najwybitniejszych polskich naukowców zajmujących się myślą wybitnego Afrykańczyka. Na podkreślenie zasługuje też fakt, iż prelegent nie pominął nawet takich kwestii, jak wezwania kilkunastu polskich świętyń, noszących imię św. Augustyna, obecność dzieł polskiej sztuki nawiązujących do jego postaci, czy kwestia nadawania dzieciom przy chrzcie imienia wielkiego Hipponczyka.

Następny wykład pt. „*Habemus ergo Spiritum Sanctum, si amamus Ecclesiam*”. *Ekzegeologia św. Augustyna na podstawie Homilii na Ewangelie i Pierwszy List św. Jana*, przedstawiła s. dr Marta Ziółkowska (KUL). Opierając się na przytoczonym w tytule wystąpieniu dziele, prelegentka zwróciła uwagę na naukę św. Augustyna o związku Ducha Świętego z Chrystusem podkreślając, że integralność tegoż związku stanowi kontekst augustyńskiego spojrzenia na omawiane zagadnienie. Ukazane zostało również zdanie, iż owa mistyczna relacja zachodzi i ujawnia się najpełniej jedynie w Kościele katolickim: Duch Święty nie objawia się gdzie indziej, jak tylko w tym Kościele. Takie postawienie sprawy prowadzi do przekonania, iż warunkiem koniecznym do otrzymania daru Ducha Świętego jest nie co innego, jak miłość do Kościoła, przy czym wielkość owego daru jest dla Augustyna uzależniona ściśle od zaangażowania w tę miłość.

Ukazananiem pierwszej części spotkania stał się wykład ks. prof. dr. hab. Augustyna Eckmanna (KUL) pt. *Św. Augustyn dla kultury Europy*. Prelegent wprowadził najpierw zebranych w ogólne pojęcie kultury, zwracając przy tym uwagę na relacje pomiędzy nią a człowiekiem i ukazując kulturę już to jako wytwór człowieka (*cultura culturata*), już to jako element kształtujący człowieka (*cultura culturans*). Kultura jest związana zarówno ze sztuką, jak i religią, moralnością czy nauką, a wypływa z niej wolność i miłość. W zasadniczej zaś części swego wystąpienia, stawiając problem relacji Augustyna do różnych religii, prelegent ukazał wyniki swych poszukiwań na dwóch płaszczyznach, mianowicie relacji do politeizmu i pogaństwa oraz do innych wyznań. Augustyn żywił swoisty podziw dla dzieł przedchrześcijańskich, zwłaszcza dla filozofów, którzy choć nie czcili Boga, to jednak prowadzili życie umiarkowane i pełne poświęcenia, podobnie dla mówców czy poetów. Zwracał też uwagę, iż politeizm prowadzi do ateizmu, dlatego też dla prostego ludu tworzono byty wyobrażenia takich bogiń, jak *virtus*, *fides* czy *felicitas*.

Wobec schizmatyków, szczególnie donatystów, Augustyn doradzał unikanie przymusu. W nurcie moralnym, w odniesieniu do etyki i polityki, wizję św. Biskupa prelegent streścił słowami, że Bóg stanowił dla niego najwyższe dobro i najwyższy cel, reszta zaś była jedynie dodatkiem. Augustyńska etyka opiera się na miłości Boga, z niej zaś wypływa miłość człowieka. To tu właśnie znajduje swe uzasadnienie słynne zdanie Hipponczyka: „kochaj i czyn, co chcesz”. Jeśli chodzi o politykę, augustyńska wizja opiera się na wizji biblijnej: Bóg jest początkiem i końcem, a prawo wieczne stanowi podstawę moralności i polityki. W zakończeniu swego wystąpienia prelegent zwrócił uwagę na wołanie Biskupa Hippony o otwarcie człowieka na Boga oraz dzielenie się tym doświadczeniem z innymi.

Wyżej omówioną część obrad zamknęła dyskusja, w toku której ks. dr hab. A. Żurek poprosił s. Martę Ziółkowską o uściślenie niektórych terminów użytych w swej prelekcji,

zaś ks. prof. dr hab. M. Starowieyski przypomniał niektóre zasługi działalności w dawnej Polsce zgromadzenia augustianów oraz zachęcił ks. S. Longosza do zwrócenia uwagi na wkład idei augustyńskich w rozwój monastycyzmu, także na ziemiach polskich, gdyż ok. dwustu zgromadzeń za fundament życia wspólnotowego przyjęło właśnie regułę świętego z Hippony. Dyskusję zakończyło zwrócenie uwagi przez ks. prof. H. Pietrasa na wpływ *De civitate Dei* na państwo karolińskie oraz zachęta do dalszych poszukiwań, szczególnie w powstającym przy augustyńskiej parafii św. Katarzyny w Krakowie ośrodku myśli wielkiego Ojca Kościoła.

Po krótkiej przerwie wznowiono obrady, podczas których wystąpiło dwóch kolejnych prelegentów. Pierwszym z nich był ks. dr Józef Grzywaczewski, rektor Seminarium Polekiego w Paryżu, który mówił na temat: *Sydoniusz Apolinary i kontynuacja kultury klasycznej*. Prelegent podzielił literacką twórczość Sydoniusza na dwa okresy. W pierwszym datowanym na lata 455-480, pisał jako człowiek świecki, naśladowując niemal wszystkie formy i gatunki kultury klasycznej, w której wyjątkową rolę przyznawał Rzymowi. Referujący zagadnienie odwołał się przy tym do dedykowanej cesarzowi panegirycznej pieśni VII, datowanej na 456 rok oraz do ujętych w IX ksiąg 146 listów literackich do różnych osobistości swojego czasu.

W drugiej części swego wystąpienia prelegent ukazał przejście w twórczości Apolinarego pomiędzy określeniem *vir romanus*, odnoszącym się do człowieka okresu cesarstwa rzymskiego, a *vir christianus*, którym określa człowieka kultury, swoisty ideał czasu Galii postcesarskiej. W przejściu tym prelegent dostrzegł nakładanie się cech chrześcijańskich na dawne cechy rzymskie, zaś Sydoniusza ukazał jako świadka procesu zamiany tego, co określa terminem *romanitas* w rzeczywistość zwaną *christianitas*.

Ostatni referat, zatytułowany: *Ojcowie Kościoła a chrześcijańskie korzenie Europy*, wygłosił ks. prof. dr hab. Bogdan Cześz (UAM), który zaraz na wstępie stwierdził, iż temat tak ujęty wydaje się dobrym punktem wyjścia bardziej dla eseju, niż wystąpienia naukowego. To zdanie nie przeszkodziło mu jednak w przedstawieniu obranego zagadnienia w sposób ciekawy i metodyczny, w którym zwrócił on uwagę, że nie tylko Ojcowie Kościoła brali udział w chrystianizacji Europy, ale czyniła to cała mozaika osób, które mają w tym swój wkład, jak chociażby cesarze i mnisi. Jego wystąpienie zostało podzielone na trzy części, w których omówiono kolejno stosunek do kultury antycznej, do prawa i władzy państwowej, a w końcu do ludów barbarzyńskich.

W toku dyskusji, która miała miejsce po zakończeniu ostatniego referatu, ks. prof. M. Starowieyski poinformował, że staraniem Akademii Umiejętności wydano ostatnio w Krakowie dzieła Sydoniusza Apolinarego w przekładzie prof. M. Brożka oraz zauważył, że mówiąc o korzeniach Europy, warto wyjść także ku innym autorom, niż Ambroży z Mediolanu i św. Augustyn, wspominając chociażby Salwiana. Ks. prof. S. Longosz natomiast zauważył, że zagadnieniu chrześcijańskich korzeni Europy można by poświęcić nawet wiele sympozjów, bo Ojcowie nie tylko wnieśli koncepcję relacji Kościoła z państwem, o czym mówił ks. B. Cześz, lecz także dali Europie nowy obraz etyki, rodziny, człowieka, wnieśli nowe wartości, tworzyli nowe szkoły, wpłynęli na sztukę oraz stworzyli nową religię europejską, jaką jest chrześcijaństwo. W odpowiedzi ks. B. Cześz usprawiedliwiał się, że zajął się raczej ukazaniem samego procesu tworzenia korzeni, niż szczegółowym pokazaniem wszystkich jego aspektów; taki bowiem temat byłby zbyt szeroki. Uzupełniając tę uwagę ks. M. Starowieyski przypomniał, iż warto też pytać nie tylko o to, co Ojcowie wnieśli, ale i co przejęli. Ostatnim głosem było przywołanie przez ks. A. Eckmanna postaci św. Augustyna i przypomnienie, iż głoszenie wiary jest wciąż aktualnym zadaniem każdego teologa.

W następującej po naukowej części informacyjnej znalazła się najpierw chwila na krótkie słowo podziękowania ze strony jednego z profesorów rzymskiego Instytutu Patrystycznego „Augustinianum”, który przybył na spotkanie zaproszony przez ks. prof. M. Starowieyskiego. Potem zebrani wysłuchali ks. dr. Wiesława Dawidowskiego, augustianina i dyrektora powstającego w Krakowie ośrodka badań nad myślą św. Augustyna, którego celem ma być propagowanie dorobku wielkiego Biskupa Hippony poprzez współpracę z różnymi ośrodkami naukowymi, polskimi i zagranicznymi: jako swe najbliższe zadanie tworzony ośrodek przewiduje organizowanie corocznych spotkań w postaci jedno- lub dwudniowego *colloquium augustinianum* i stworzenie biblioteki augustyńskiej, później zaś ewentualne podjęcie działalności wydawniczej czy też przekształcenie tego ośrodka w instytut i włączenie go do jakiejś instytucji naukowej. Z planowanych zadań nawiązano już kontakty z Międzywydziałowym Zakładem Badań nad Antykiem Chrześcijańskim KUL i Instytutem Patrystycznym „Augustinianum” w Rzymie oraz uzyskano aprobatę kapituły prowincjalnej Zgromadzenia dla biblioteki i przyszłych sympozjów.

W ramach informacji o aktualnościach, prof. B. Iwaszkiewicz Wronikowska zaprosiła na planowane w październiku 2004 r. Sympozjum Kazimierskie na temat: „Miejsca święte w epoce późnego antyku”, zaś ks. prof. S. Longosz na listopadowe sympozjum organizowane przez Zakład Badań nad Antykiem Chrześcijańskim KUL, na temat: „Papierstwo w starożytności chrześcijańskiej” oraz na odbywające się w trzeciej czwartej każdego miesiąca spotkania Komisji Badań nad Antykiem Chrześcijańskim KUL. Ks. S. Longosz podzielił się także zapowiedzią nowego numeru „Vox Patrum” oraz planami wydania antologii tekstów o małżeństwie i rodzinie wczesnochrześcijańskiej. Ks. prof. B. Część zaprosił z kolei na sympozjum o teologicznej myśli św. Grzegorza Wielkiego, organizowane przez Zakład Teologii Patrystycznej UAM pod koniec października 2004 r. w Obrze. Wspomniał także odbyte wcześniej kaliskie sympozjum patrystyczne, którego materiały stały się podstawą nowego czasopisma pt. „Teologia Patrystyczna”, a którego pierwszy numer z radością zaprezentowano zgromadzonym. Część informacyjną zakończyła prezentacja innych jeszcze zapowiedzi wydawniczych oraz żywa dyskusja nad problemem ewentualnego przekształcenia Sekcji Patrystycznej w stowarzyszenie. Kwestię tę pozostawiono na razie otwartą, zaś zebranych zaproszono na kolejne, przyszłoroczne spotkanie sekcyjne do Poznania.

Podsumowując można stwierdzić z całkowitą pewnością, iż mimo wspomnianego na wstępie ograniczenia czasem i programem Kongresu, zgromadzeni w liczbie ok. czterdziestu osób, patrolodzy i historycy starożytności chrześcijańskiej mieli dzięki temu spotkaniu okazję do zapoznania się z nader ciekawymi zagadnieniami i wymiany cennych spostrzeżeń. Wobec powyższego nawet tak krótkie spotkanie Sekcji Patrystycznej należy uznać za w pełni udane.

Ks. Jerzy Lachowicz – Białystok, PWTW

4. MIEJSCA ŚWIĘTE W EPOCE PÓŹNEGO ANTYKU (VII SYMPOZJUM KAZIMIERSKIE, KAZIMIERZ DOLNY, 7-9 X 2004)

Siódme już z kolei „Sympozjum Kazimierskie poświęcone kulturze świata późnego antyku i wczesnego Chrześcijaństwa”, zorganizowane przez Katedrę Historii Sztuki Starożytnej i Wczesnochrześcijańskiej KUL, zgromadziło w malowniczym Kazimierzu Dolnym